

ANITA JANDRIĆ NIŠEVIĆ*, IVANA BORIĆ**, ŽELJKO PETKOVIĆ**

Maloljetnici na tržištu droga

Sažetak

Uloga maloljetnika na tržištu droga zasigurno je fenomen koji zaslužuje puno veću pozornost znanstvenika koji se bave istraživanjem strukture i dinamike tržišta droga, ali i problematikom suzbijanja zlouporabe droga budući da njihovo sudjelovanje na tržištu droga u znatnome dijelu doprinosi razvoju i dinamici tržišta, ali predstavlja i značajan sociopatološki problem. Vrijeme adolescencije smatra se razdobljem intenzivnijeg upuštanja u rizična ponašanja - što u konačnici može rezultirati i dugoročnim neželjenim posljedicama. Istraživanja koja se bave tržištem droga uglavnom su epidemiološkog karaktera te je malo studija koje u središte pozornosti stavljaju maloljetnike kao aktivne sudionike ovakva tržišta.

Cilj je rada dati odgovor na pitanje koja je uloga i način sudjelovanja maloljetnika na tržištu droga a sa svrhom osmišljavanja preventivnih aktivnosti. Rezultati analize znanstvene i stručne literature ukazuju na sve veću konzumaciju novih psihoaktivnih tvari među maloljetnicima te značajnu ulogu koju maloljetnici imaju na tržištu droga u okvirima preprodaje droga na virtualnim, online, tržištima. Otvara se i pitanje učinkovitosti politika suzbijanja zlouporabe droga u odnosu na djecu i mlade kao i pitanje učinkovitosti preventivnih programa i intervencija namijenjenih ovoj skupini.

Ključne riječi: maloljetnici, tržište droga, rizični čimbenici.

* izv. prof. dr. sc. Anita Jandrić Nišević, Odsjek za kriminologiju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

** izv. prof. dr. sc. Ivana Borić, Odsjek za poremećaje u ponašanju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

*** mr. Željko Petković, univ. spec. crim., pomoćnik ravnatelja za suzbijanje zlouporabe droga, Hrvatski zavod za javno zdravstvo.

1. UVOD

Djeca i mladi često su u središtu pozornosti kada je riječ o politikama i javnim diskursima u odnosu na prevenciju zlouporabe sredstava ovisnosti. Kao najranjivija skupina u odnosu na ovu negativnu društvenu pojavu, djecu i mlade često se stavlja u fokus preventivnih aktivnosti i programa, jednako kao i u fokus intervencija koje se bave ovom populacijom kao žrtvama zlouporabe ovisnosti kod roditelja. Uvjetno rečeno, fokus na djecu i mlade u kontekstu zlouporabe ovisnosti više je javnozdravstveni i preventivni, a u manjoj mjeri kriminološki u smislu da se bavi djecom i mladima kao dionicima na tržištu droga. No, sasvim je izvjesno da su djeca, pogotovo maloljetnici, aktivno uključeni u tržište droga, ne samo kao žrtve, nego i kao počinitelji, a vrlo često nalaze se i u obje ove uloge što ih čini posebno ranjivima. Maloljetnici koji su uključeni u tržište droga (kroz različite uloge i načine) često imaju vrlo kompleksne potrebe te su stoga potrebne pažljivo kreirane intervencije koje podrazumijevaju višerazinski i interdisciplinarni pristup. Rolles i sur. (2015) navode kako tržište droga na više načina negativno utječe na djecu i maloljetnike, spominjući pritom: **izravan i neizravan utjecaj na zdravlje djece i mladih** (kod konzumacije sredstava ovisnosti kod same djece i maloljetnika, ali i kada se radi o konzumaciji sredstava ovisnosti od strane njihovih roditelja, posebno majki); **prijetnju dječjim pravima** posebno u kontekstu prava na odrastanje u sigurnom i zdravom okruženju; **narušavanje** (pa i „uništenje“) **obiteljskog života** kada su roditelji ovisnici - te **porast kriminala i nasilja** povezanih uz tržište droga što utječe na manju sigurnost građana, pa tako i djece i mladih.

Barrett (2015) smatra kako se u dovoljnoj mjeri ne razmatra koliko su postojeće javne politike u odnosu na suzbijanje zlouporabe sredstava ovisnosti, učinkovite u svojem nastojanju da zaštite djecu i mlade. Autor navodi kako evaluacije pojedinih preventivnih programa čak pokazuju negativni učinak na djecu i mlade - te smatra kako je pritom važno razlučiti na koje su sve načine djeca i mladi uključeni u tržište droga jer njihova uloga nije jednodimenzionalna.

Uzimajući u obzir sve navedeno te činjenicu o nedovoljnoj istraženosti maloljetnika kao aktivnih sudionika na tržištu ilegalnih droga, ovaj će rad ponuditi analizu različitih uloga maloljetnika na tržištu droga kroz pregled recentnih znanstvenih i stručnih istraživanja, polazeći primarno od rizičnih čimbenika za zlouporabu sredstava ovisnosti do uloge maloljetnika u kriminalnim aktivnostima u okviru tržišta droga. Cilj je rada dati odgovor na pitanje koja je uloga i način sudjelovanja maloljetnika kao aktivnih sudionika na tržištu ilegalnih droga, a u svrhu aktualiziranja i problematiziranja ovog fenomena te adekvatnijeg organiziranja preventivnih aktivnosti na svim razinama.

2. MALOLJETNICI I KONZUMIRANJE SREDSTAVA OVISNOSTI

Govoreći o maloljetnicima u okvirima vrijedeće nacionalne zakonske definicije (Zakon o sudovima za mladež, NN 84/2011., 143/2012., 148/2013., 56/2015.) evidentno je da se pojam maloljetništva u razvojnom smislu poklapa s razdobljem adolescencije. Stoga će se dati kratki prikaz ključnih obilježja ovog razvojnog perioda a koja su relevantna za uključenost maloljetnika u tržište droga. Točnije rečeno, neka obilježja mladenaštva (adolescencije) kao što je težnja k autonomiji, otpor prema autoritetima, testiranje granica i sklonost rizičnim ponašanjima - čini adolescente generalno ranjivima u kontekstu zlouporabe droga, a posebno

kada je riječ o adolescentima kod kojih su prisutni i drugi rizični čimbenici (individualni i okolinski). Upravo to maloljetnike stavlja u specifičnu poziciju ranjivosti, zbog čega mogu lakše postati žrtve, ali i dionici ilegalnih tržišta droga.

Razdoblje adolescencije proteže se na razdoblje od 11. do 25. godine u svojem najširem smislu; no Lacković-Grgin (2006) navodi kako adolescencija nije samo dobna kategorija, već je riječ o socijalno konstruiranom pojmu koji ima kulturalna određenja utemeljena na socijalizacijskim značajkama određene kulture. Neke općepoznate karakteristike adolescencije jesu (Lacković-Grgin, 2006; Kuzman, 2009):

- ubrzano tjelesno i spolno sazrijevanje (razvoj mozga, rast i razvoj tijela, promjene vezane uz hormone);
- najzdravije razdoblje života, u kojem se doseže vrhunac snage, brzine, kondicije i mnogih kognitivnih sposobnosti;
- razvoj apstraktnog mišljenja i kritičkog razmišljanja;
- promjena odnosa prema autoritetima;
- porast autonomije u donošenju odluka;
- izgradnja identiteta (adolescencija je prijelaz iz dječjeg u odraslo doba, pri čemu je status adolescenata često dvojak - istovremeno su u nekim stvarima/obilježjima djeca, a u nekima odrasli);
- porast intimnosti u vršnjačkim odnosima (poveća se važnost i utjecaj vršnjaka);
- odabir i kreiranje obrazaca ponašanja i izbor životnog stila.

Zbog gore navedenih, a i brojnih drugih obilježja razvoja u vrijeme adolescencije, nužno se mijenja i uloga i odnos odraslih prema adolescentima, pri čemu se taj odnos može promatrati na kontinuumu od paternalizma do suradnog odnosa temeljenog na otvorenoj komunikaciji, uvažavanju i dijalogu (Kaplan, Bryan, 2009). Za odrasle (roditelje, obitelji, stručnjake) ključno je pronaći ravnotežu između želje da se adolescenti zaštite i želje da se podrži njihova samostalnost.

Kao što je već i navedeno, vrijeme adolescencije razdoblje je nešto intenzivnijeg upuštanja (i uvjetno rečeno) isprobavanja rizičnih ponašanja, što može rezultirati i dugoročnim nepoželjnim posljedicama za daljnji razvoj. Kuzman (2009) navodi kako je obilježje rizičnih ponašanja mladih njihova isprepletenost i povezanost pa tako primjerice mladi koji ranije stupaju u spolne odnose češće pokazuju i druga rizična ponašanja kao što su zlouporaba sredstava ovisnosti, agresivno ponašanje, loša komunikacija u obitelji. Ista autorica smatra i kako je jedno od najrizičnijih ponašanja u adolescenciji eksperimentiranje sa psihoaktivnim drogama, pri čemu postoji rizik da mlada osoba od eksperimentatora postane konzument budući da je djelovanje droga na središnji živčani sustav nepredvidivo te ima mnoge tjelesne, psihičke, ali i društvene posljedice. Sakoman i sur. (2002) također vežu početak uporabe duhana, alkohola i droga uz razdoblje adolescencije koju opisuju kao vrijeme odrastanja i relativnog neiskustva, pri čemu smatraju adolescente posebno ranjivima u tome smislu. Zlouporaba sredstava ovisnosti kod adolescenata promatra se u vidu različitih rizičnih čimbenika (Watts, Wright, 1990; Sakoman, 2000; Sakoman, Brajša-Žganec, 2002; Butorac, Rogar, 2002; Baron, 2004; Urban, Glavak Tkalić, 2006; Ivandić Zimić, 2010; Ivandić Zimić, Mikulić, 2010; Ivandić Zimić, 2011; Mihić i sur., 2013; Ljubin-Golub i sur., 2017):

- **Individualni čimbenici:** pojava poremećaja u ponašanju u ranoj dobi, povučенost/sramežljivost, agresivno i impulzivno ponašanje, niska tolerancija na
- frustracije, nisko samopoštovanje, depresivnost, osjećaj krivnje i narcisoidnost, slabe socijalne vještine; antisocijalni stavovi; iskustva zlostavljanja i viktimizacije; traženje uzbuđenja; loš uspjeh u školi.
- **Obitelj:** genetske predispozicije za konzumaciju alkohola, neadekvatni stavovi i ponašanja roditelja vezani uz konzumaciju sredstava ovisnosti, nedosljednost u odgoju djece (nedostatak discipline, neadekvatan nadzor), konflikti u obitelji, slaba privrženost između roditelja i djece, nizak socioekonomski status obitelji.
- **Vršnjaci i slobodno vrijeme:** druženje s vršnjacima koji konzumiraju drogu; novi trendovi u glazbi i kulturi slobodnog vremena.
- **Kulturalno-socijalni čimbenici:** porast kriminala i dostupnosti droge, migracije stanovništva, nezaposlenost, gospodarske krize, ratna zbivanja; dostupnost droge, socijalno okruženje koje promiče ili dopušta konzumiranje droga, loša kaznena politika.

Zloupotreba sredstava ovisnosti u vrijeme adolescencije ostavlja traga i u funkcijama mozga, kao što su volumen strukture mozga, kvaliteta bijele tvari te aktivacija za kognitivne zadatke (Squeglia i sur., 2009). Naime, budući da je adolescencija vrijeme sazrijevanje mozga, pojačano konzumiranje sredstava ovisnosti može dovesti do slabijih specijalnih i inhibitornih funkcija kao i teškoća u učenju i pamćenju.

U odnosu na zloupotrebu sredstava ovisnosti kod maloljetnika postoji snažna povezanost između konzumacije droga i drugih kriminalnih aktivnosti (Ivandić Zimić, Mikulić, 2010), što upućuje na činjenicu kako mladi koji iskazuju različite probleme u ponašanju (uključujući konzumaciju droga) imaju lošiju prognozu za daljnji razvoj delinkventnog ponašanja. Stoga je uključivanje mladih počinitelja kaznenih djela vezanih uz zloupotrebu droga u adekvatan tretman - ključno kako bi se spriječio recidivizam. Loeber i Farrington (2000) naglašavaju kako su ozbiljni oblici antisocijalnih ponašanja u mlađoj dobi, što konzumiranje sredstava ovisnosti zasigurno jest, jedan od najvažnijih čimbenika rizika za razvoj kasnije kriminalne karijere. Tako i Hoge i sur. (2008) navode raniju kriminalnu aktivnost i zloupotrebu sredstava ovisnosti najboljim prediktivnim mehanizmima za buduću delinkventnu aktivnost.

Nadalje, autorice Orban i Glavak Tkalić (2006) naglašavaju kako su mladi koji konzumiraju jedno sredstvo ovisnosti u višestrukom riziku i za uzimanje drugih sredstava. Naime, vrlo često „rekreativno“ uzimanje droga prelazi u „problematično“, budući da su i granice između ovih dvaju tipova konzumacije sve fleksibilnije (a samim time i neke kulturalne barijere) - što pak posljedično dovodi do povećanja udjela mladih koji postaju socijalno isključeni zbog konzumacije droga te uključeni u kaznena djela povezana s drogom (MaCDonald, 2002). Boys i sur. (2001) istraživali su funkcionalnu perspektivu korištenja droga kod mladih ljudi, a podaci dobiveni njihovim istraživanjem ukazuju na to kako mladi u najvećoj mjeri koriste drogu da bi se opustili, doveli u stanje opijenosti (intoksiciranosti), da bi bili u mogućnosti družiti se (ostati budni) i da bi poboljšali svoju aktivnost te kako bi otklonili depresivna raspoloženja. Zanimljivo je i da je konzumiranje sredstava ovisnosti jedno od područja rizika na kojemu se mladići i djevojke najmanje razlikuju (Moffit i sur., 2001), unatoč činjenici da su generalno na svim područjima rizika, mladići više rizični. Ivandić Zimić (2011) navodi kako na konzumiranje sredstava ovisnosti kod djevojaka snažno utječu

njihovi partneri koji ih najčešće uvode u svijet droga. U odnosu na etiologiju delinkventnog ponašanja u kontekstu Moffittine teorije razvojne psihopatologije (Moffitt i sur., 2001; Vrselja, 2010) one djevojke koje ustraju u kriminalnoj karijeri, najčešće su uhvaćene u „klopke“ kao što su kronična zlouporaba sredstava ovisnosti, maloljetnička trudnoća ili odustajanje od škole. Kada je riječ o uključenosti u tržište droga, rezultati pojedinih istraživanja potvrđuju kako tradicionalne rodne uloge ograničavaju djevojke u uključivanju u određene aktivnosti te da su te rodne uloge podržavane od strane mladića kada su u ulozi preprodavača (Warner i sur., 1999).

3. AKTIVNOSTI MALOLJETNIKA NA TRŽIŠTU DROGA

Uloga maloljetnika na tržištu droga zasigurno je fenomen koji zaslužuje puno veću pozornost znanstvenika i stručnjaka koji se bave problematikom zlouporabe droga i istraživanjem različitih tržišta droga budući da njihovo sudjelovanje na tržištu u znatnome dijelu doprinosi razvoju i dinamici tržišta, ali predstavlja i značajan sociopatološki problem. Blumstein (1996) smatra da povećana potražnja za drogom na tržištu rezultira i većim uključivanjem maloljetnika od strane starijih preprodavača. Naime, maloljetnici se smatraju jeftinijom radnom snagom na tržištu droga, a spremni su i na veći rizik s obzirom na izricanje blažih sankcija u odnosu na odrasle preprodavače. Europski centar za praćenje droga i ovisnosti o drogama (eng. *European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction*, u daljnjem tekstu EMCDDA, 2019) navodi sve veću angažiranost maloljetnika na tržištu droga koje regrutiraju kriminalne organizacije.

Little i Steinberg (2006) govore o pet čimbenika koji u značajnoj mjeri povećavaju vjerojatnost maloljetnika da se uključe u preprodaju droga: niski nadzor od strane roditelja, siromašno susjedstvo, slabe mogućnosti zapošljavanja, korištenje (ili zlouporaba) sredstava ovisnosti od strane roditelja te devijantne vršnjačke grupe. Odnos između prilike da se preprodaje droga i frekvencije preprodaje uvjetovan je djelomično stupnjem u kojem su adolescenti udaljeni od konvencionalnih ciljeva i usmjerenosti ka školovanju. Oni adolescenti koji su otporniji na pritisak vršnjaka te pokazuju veći stupanj autonomije, manje su skloni uključiti se u aktivnosti vezane uz preprodaju droga. Analizom znanstvene literature, moguće je definirati sljedeći model kada je riječ o preprodaji droga od strane maloljetnih delinkvenata (Baron, 1999; Bellair, Roscigno, 2000; Little, Steinberg, 2006; Ungar, 2014; Barrett, 2015):

Percepcija prilika za preprodaju droga (PRILIKE)

- U najvećoj su mjeri oblikovali vršnjaci te pogrešna percepcija da to „svi rade“. Također, porast zlouporabe sredstava ovisnosti odraslih u nekoj zajednici povećava dostupnost droga te prihvaćanje preprodaje droga kao gotovo općeprihvaćene aktivnosti.

1. Percepcija socijalne i ekonomske koristi i njihova relativnog investiranja u alternativne izvore zarade na konvencionalan način (MOTIVACIJA)

- Potencijalna „laka“ zarada temeljem preprodaje droga nije u skladu s mogućnostima koje se nude na legalnom tržištu rada, što je posebno važno kada je riječ o mladima iz obitelji nižeg socijalno-ekonomskog statusa i smanjenih socijalno-ekonomskih mogućnosti. Mladi koji potječu iz ovakvih okruženja ne osjećaju se kompetentnima za sudjelovanje (i natjecanje) u konvencionalnim područjima kao što je škola i sfera rada. Nadalje, uključenost u tržište droga donosi i korist u obliku priznanja u

socijalnom kontekstu (npr. prihvaćanje i poštovanje zbog kriminalne aktivnosti). Njihovo udaljšavanje od konvencionalnih područja služi kao daljnji poticaj za sudjelovanje u tržištu droga. Ungar (2014) tako navodi da čak i odlazak u zatvor zbog preprodaje droge postaje neka vrsta rituala, odnosno prihvaćanja u kriminalno okruženje.

2. Kapacitet da procijene omjer rizika i koristi svojeg sudjelovanja na ilegalnom tržištu droga (PREPREKE)

- Mladi uključeni u tržište droga izloženi su riziku od nasilja, ozljeda, kaznenog sankcioniranja - pa čak i smrti.

Hagedorn (1994) povezuje preprodaju droga s uključenošću u maloljetničke bande (a slično navode i Rosenfeld i sur., 2012) što potvrđuje svojim istraživanjem na području SAD-a. U tom smislu navodi i određenu tipologiju preprodavača:

- „Domaći dečko“ (eng. *homeboy*) - osoba koja varira između konvencionalnog života i kriminalne aktivnosti. Uglavnom je riječ o loše obrazovanim mladima s manjkom životnih vještina te negativnim iskustvima na području rada i karijere.
- „Ovisnik“ (eng. *Junkie; Dope friends*) - ovisnici o drogi koji ostaju u bandama da bi imali pristup drogi.
- „Pridošlica“ (eng. *New Jacks*) - prodaja droga njihov je izbor karijere.
- „Legalist“ (eng. *Legits*) - bivši članovi bandi koji ih napuštaju i uključuju se u konvencionalne (nekriminalne) aktivnosti.

Shook i sur. (2013) također predlažu kategorizaciju maloljetnih preprodavača te razlikuju tri osnovna tipa koja se razlikuju u odnosu na korištenje sredstava ovisnosti:

- Diletanti (eng. *Dabbler*) - rijetko koriste sredstva ovisnosti te u vrlo maloj mjeri sudjeluju u rizičnim aktivnostima, no ipak pokazuju viši stupanj uporabe u odnosu na opću populaciju.
- Delinkventi - češće sudjeluju u nasilnim deliktima i ponašanjima, no manje su skloni zlouporabi ilegalnih droga.
- Eksternalizirani tip - u najvećoj su mjeri uključeni u rizična i nasilna ponašanja, često dolaze iz disfunkcionalnih obitelji gdje postoji tolerancija na konzumiranje sredstava ovisnosti. Često pripadaju vršnjačkim grupama u kojima je konzumacija droga norma.

U kontekstu tržišta droga, Coomber i Moyle (2014) spominju i koncept „društenog (socijalnog) opskrbljivanja“, što podrazumijeva preprodaju droge gotovo isključivo prijateljima i poznanicima, a koja nije financijski motivirana.

Dembo i sur. (1990) naglašavaju kako je preprodaja droga značajan čimbenik u obrascima daljnjeg kriminalnog ponašanja kod odraslih počinitelja, ali i kod maloljetnih, što posebno vrijedi za one koji su i sami konzumenti.

Socijalno okruženje u kojemu se odvija ilegalna preprodaja droga „pogodno“ je za pojavu nasilnih kaznenih djela (Fagan i Chin, 1990). Tržišta droga često su koncentrirana u onim okruženjima koja su ionako karakterizirana kriminalitetom i viktimizacijom. Recipročna priroda tržišta droga i nasilja može utjecati na to da samo oni koji su spremniji uključiti se u nasilna ponašanja, budu uključeni u preprodaju droga. Tako se pokazalo da su one maloljetničke bande koje su se bavile preprodajom droga ujedno bile i one koje su se češće

uključivale u sve oblike nasilnog ponašanja (Tewksbury, Mustaine, 1998; Fagan, 1989; Ying i sur., 2005).

Istraživanje Altschulera i Brounsteina (1991) pokazalo je kako adolescenti koji koriste i preprodaju drogu uglavnom čine kaznena djela protiv života i tijela te imovine, no zanimljivo je da je mali broj ispitanika počinio navedena kaznena djela pod utjecajem droge. Van Kammen i Loeber (1994) proveli su istraživanje na 500-tinjak adolescenata u dobi od 13 do 15 godina koji su bili uključeni u tržište droga. Podaci su pokazali da ranija uključenost u imovinske delikte povećava rizik od zlouporabe sredstava ovisnosti; dok ranija uključenost u imovinske delikte i delikte protiv života i tijela, povećava rizik za preprodajom droge. Podaci dobiveni istraživanjem na uzorku maloljetnih beskućnika ističu da dulja razdoblja života na ulici dovode do veće uporabe „težih“ droga (Baron, 1999). Kaznena djela protiv imovine povećavaju se s konzumiranjem svih vrsta droga i alkohola, dok je preprodaja droga povezana s većom zlouporabom lakših droga (McCarthy, Hagan, 2001; Kilmer, Hoorens, 2010).

Istraživanje provedeno na uzorku adolescenata i njihovih roditelja pokazalo je zanimljive razlike u njihovim percepcijama konzumiranja i preprodaje droga (Feigelman i sur., 1993). Mladi su doživljavali konzumiranje i prodaju droga kao dvije odvojene aktivnosti, dok su roditelji naglašavali blisku vezu između preprodaje droga i konzumiranja te su izražavali bojazan zbog negativnih posljedica obiju aktivnosti. Zanimljivo je i to da su neki mladi, iako su smatrali da je droga opasna, a oni „otporni“ u tom smislu, osjećali pritisak da se uključe u tržište droga.

Stanton i Galbraith (1994) proveli su istraživanje s fokusom na adolescente afroameričkog porijekla koji žive u urbanim područjima te su zaključili sljedeće: otprilike 10 % muških adolescenata je uključeno u preprodaju droga, dok je znatno veći broj onih koji su bili pitani da se uključe u takve aktivnosti i onih koji očekuju da će biti uključeni u preprodaju droga. Udio ovih adolescenata raste s povećanjem dobi. Preprodaja droga povezana je s većom smrtnošću te drugim rizičnim ponašanjima uključujući nasilje, zlouporabu sredstava ovisnosti i zatvor. Osjećaj pritiska koji čine članovi obitelji te vjerovanje da su mogućnosti za zaradom uglavnom limitirane na preprodaju droga, u značajnoj su mjeri povezane s uključenošću mladih u tržište droga (Topalli i sur., 2002). Međutim, preprodaja droga nije isključivo povezana s ekonomskim motivima nego i s obrascima zlouporabe sredstava ovisnosti te vrstom droge (Shook i sur., 2011).

Rosenfeld, White i Esbensen (2012) zaključuju da maloljetni počinitelji kaznenih djela u većoj mjeri koriste sredstva ovisnosti, no povezanost zlouporabe sredstava ovisnosti i kriminalnog ponašanja ovisi o individualnim i kontekstualnim čimbenicima, kao i o vrsti droge koja se koristi. Preprodaja droga povezana je s uporabom sredstava ovisnosti te se smatra jednim od ključnih kriminalnih aktivnosti za delinkvente – preprodaja (dilanje) je izvor/način dolaska do droge. Uključenost u preprodaju droga, neovisno o konzumiranju, povećava izloženost nasilju i drugim sustavnim rizicima i to do razine do koje sama konzumacija droga ne bi dovela (Seffrin, Domahidi, 2014).

Bouchard i Nguyen (2010) proveli su istraživanje s ciljem procjene načina na koji kriminalne mreže mogu pomoći maloljetnim počiniteljima kaznenih djela povezanih s drogom da izbjegnju kontakt s policijom i pravosuđem. Pokazalo se da je važno „koga poznaješ“ i to u smislu da su oni maloljetnici koji su bili uključeni u kriminalne mreže odraslih u manjoj mjeri bili uhićivani i osuđivani, za razliku od maloljetnika koji su bili uključeni u vršnjačke kriminalne mreže koje su u tom smislu predstavljale čimbenik rizika.

Izvjješće EMCDDA-a (2011) ističe kako se maloljetnici u lancu organizirane prodaje ilegalnih droga nalaze na samom kraju lanca, a njihov ulazak na tržište droga potaknut je uglavnom znatiželjom i brzom zaradom. Kao dobri poznavatelji načina funkcioniranja društvenih mreža, često upravo na taj način sudjeluju u preprodaji droge (Van Hout, Bingham, 2013). Osim na društvenim mrežama, potencijalne kupce nalaze i u klubovima prilikom večernjih izlazaka, ali i među prijateljima i poznanicima (May, Hough, 2004; Barratt, Lenton, Allen, 2013). Maloljetnici na tržištu droga i sami su konzumenti, uglavnom marihuane, hašiša, amfetamina; ali sve češće i kokaina te posebice novih psihoaktivnih supstanci (Morselli, 2001; EMCDDA, 2016; EMCDDA, 2020).

3.1. Uloga maloljetnika na tržištu droga u Republici Hrvatskoj

Podaci o aktivnostima maloljetnika na tržištu droga u Republici Hrvatskoj poprilično su oskudni. Znanstvena i stručna literatura nedovoljno je pozornosti posvetila ovom, rastućem i vrlo zabrinjavajućem društvenom fenomenu što je vidljivo iz činjenice da ne postoji mnogo dostupnih, specifično usmjerenih studija, koja se bave maloljetnicima u kontekstu tržišta droga. Analiza uloge maloljetnika na tržištu droga u RH u ovom radu provedena je temeljem nekoliko relevantnih znanstvenih studija. Bitno je naglasiti da će dvije znanstvene studije biti detaljnije elaborirane budući da rezultati navedenih studija nisu javno objavljeni već predstavljaju dio Izvješća Ureda za suzbijanje zlorabe droga Vlade Republike Hrvatske (interna izvješća). Radi se o studijama „Uloga sekundarnog kriminaliteta na tržištu droga u Republici Hrvatskoj“ (Jandrić Nišević i sur., 2016) i „Struktura i dinamika tržišta droga u Republici Hrvatskoj“ (Jandrić Nišević i sur., 2017). Oba istraživanja rabila su mješoviti metodološki pristup (eng. *mix-method approach*) pri čemu se kombinirala kvantitativna i kvalitativna metodologija znanstvenog istraživanja kako bi se dobio detaljniji uvid u vrlo kompleksnu problematiku tržišta droga. Podaci dobiveni upitnikom samoiskaza (posebno konstruiranim za oba istraživanja) obrađeni su kvantitativnom analizom podataka u programu SPSS for Windows, metodom deskriptivne analize i multivarijatne obrade podataka - dok je kvalitativna analiza obuhvatila tehnike sažimanja, strukturiranja, tumačenja i eksplikacije.

Istraživanje pojedinih aspekata sekundarnog kriminaliteta na tržištu droga u Republici Hrvatskoj (Jandrić Nišević i sur., 2016) obuhvatilo je uzorak od 350 počinitelja kaznenih djela koji su u razdoblju od 2015. do sredine 2016. godine izdržavali kaznu u Zatvoru u Zagrebu (ispitanici anketirani metodom samoiskaza) te 102 počinitelja prekršaja prema Zakonu o suzbijanju zlorabe droga na području PU zagrebačke (podaci iz dokumentacije). Sedam ispitanika iz Zatvora u Zagrebu pristalo je na intervju te su podaci dobiveni na ovaj način obrađeni kvalitativnom metodom.

Navedeno istraživanje evidentiralo je nekoliko pokazatelja u odnosu na uključenost maloljetnika na tržište droga:

- Maloljetnici⁴ su u velikoj mjeri uključeni u činjenje raznih imovinskih kaznenih djela (od krađa po dućanima, krađa torbi, bicikala do provala u stanove i sl.). Kako se povećava količina i intenzitet imovinskih kaznenih djela, vrlo često dolaze do spoznaje da je „*najisplativije trgovati drogom*“ (Jandrić Nišević i sur., 2016:69).

⁴ Podaci su dobiveni kvalitativnom analizom intervjua s počiniteljima kaznenih djela u Zatvoru u Zagrebu.

Mladi prodavači droge često se uz preprodaju bave i krađama i provalama. Posebno su rizična skupina u tom smislu djeca koja se nalaze u alternativnoj (domskoj) skrbi, budući da su imali prilike povezati se s drugima te proširiti svoju mrežu poznanstava. Ova skupina mladih često i sami konzumiraju sredstva ovisnosti.

- Maloljetnice često u zamjenu za sredstva ovisnosti pristaju na različite seksualne usluge.
- Oni maloljetnici koji se bave preprodajom droga, a sami nisu ovisnici, vrlo su često djeca iz disfunkcionalnih obitelji te često žive u rizičnim susjedstvima.

Studija o strukturi i dinamici tržišta droga u Republici Hrvatskoj (Jandrić Nišević i sur., 2017) veću je pozornost posvetila ulozi maloljetnika na tržištu droga, imajući na umu pokazatelje prethodne studije. Navedeno je istraživanje, s obzirom na kompleksnost problematike, obuhvatilo nekoliko različitih subuzoraka (156 počinitelja kaznenih djela osuđenih prema člancima 190. i 191. KZ-a koji kaznu služe u Kaznionici u Lepoglavi, Kaznionici u Glini te u Zatvoru u Zagrebu – *uzorak osuđenih ovisnika*; 39 maloljetnika koji se nalaze u Odgojnom zavodu u Turopolju – *uzorak maloljetnika*; te 150 počinitelja prekršaja prema Zakonu o suzbijanju zlorabe droga na području PU Split, PU Zadar, PU Rijeka, PU Varaždin i PU Osijek (podaci prikupljeni iz dokumentacije) - *uzorak počinitelja prekršaja iz Zakona o zlorabi opojnih droga/MUP*). S obzirom na temu rada, ovdje će se prikazati samo podaci vezani za ulogu maloljetnika na tržištu droga.

Na subuzorku od 39 maloljetnika u dobi od 15 do 19 godina (prosječna dob 17,37 godina) koji su se u vrijeme istraživanja nalazili u Odgojnom zavodu u Turopolju, metodom samoiskaza te metodom intervjua, prikupljeni su podaci koji su dali jasniji uvid o konzumaciji ilegalnih droga, nekim aspektima sekundarnog kriminaliteta vezanog uz drogu te načinima sudjelovanja maloljetnika na tržištu droga u Republici Hrvatskoj. Više od polovice ispitanika počinilo je kazneno djelo krađe i razbojništva, a trećina ispitanika imala je postavljenu dijagnozu ovisnosti, temeljem vještačenja. Na upit vezan uz rekreativno, odnosno povremeno konzumiranje droga, 54 % ispitanika smatra se rekreativnim, odnosno povremenim konzumentima droga. Što se tiče učestalosti korištenja određenih droga, podaci pokazuju kako su marihuana i hašiš bile najčešće droge koje su se više puta dnevno konzumirale i to u 76,2 % slučajeva, a u 44,4 % slučajeva maloljetnici su konzumirali nove vrste droga. Prema dobivenim podacima, 54 % ispitanika bilo je u kontaktu s policijom ili Centrom za socijalnu skrb zbog problema vezanih uz konzumaciju i posjedovanje droge. Na upit o tome jesu li ikada počinili kazneno djelo pod utjecajem droge, čak 79 % ispitanika odgovorilo je potvrdno, a najčešće se radi o kaznenim djelima krađe, nasilnim kaznenim djelima te neovlaštenom posjedovanju, proizvodnji i trgovanju drogama i tvarima zabranjenim u sportu.

U preprodaji „klasičnih“ droga (marihuana, kokain, heroin, amfetamini), sudjelovalo je 45 % maloljetnika, a 52 % njih sudjelovalo je u preprodaji novih psihoaktivnih droga (Galaxy, Skunk, Rainbow i sl.) koje, osim marihuane i hašiša, najčešće i konzumiraju. Na upit o razlozima ulaska na tržište droga, u najvećem broju slučajeva radilo se o zabavi, zaradi te podupiranju vlastite ovisnosti. Ovakvi nalazi sukladni su s rezultatima Blumsteina (1996), ali i analizom EMCDDA-a (2011; 2020). Najveći broj ispitanika komunicirao je s kupcima preko društvenih mreža ili mobitela, a nešto manji broj „licem u lice“ ili preko prijatelja.

Istraživanje je obuhvatilo i neke aspekte sekundarnog kriminaliteta vezanog za droge pa je u tom smislu važno istaknuti da je oko 63 % ispitanika izjavilo kako je krađom došlo do sredstava za nabavu droge, a prijatnju i fizičko nasilje koristilo je 37 % ispitanika. Deset

posto ispitanika izjavilo je da se koristilo ucjenom kao sredstvom dolaska do droge. Kako bi utjerali dug vezan za droge, 61,5 % ispitanika koristilo je fizičko nasilje; dok je 30,8 % ispitanika izbralo prijetnju kao način utjerivanja dugova. Ucjenom se, u ovom slučaju, koristilo 15,4 % ispitanika.

Važno je istaknuti i rezultate na subzorku punoljetnih počinitelja kaznenih djela u ovoj studiji, a vezano za suradnju s maloljetnicima. Na pitanje jesu li surađivali s maloljetnicima u svrhu pribavljanja i preprodaju droge, 21 % ispitanika odgovorilo je potvrdno. U 40 % slučajeva ispitanici navode kako su maloljetnike regrutirali posredno preko svojih prijatelja ili poznanika, 37 % ispitanika izjavilo je da su izravno regrutirali maloljetne osobe koje su im prijatelji, 11 % navodi kako su maloljetnike regrutirali putem interneta, a u 9 % slučajeva maloljetnici s kojima su surađivali u preprodaji bili su njihovi kupci. Kada postoji potreba za regrutiranjem maloljetnih uličnih prodavača, njih se dobije razgovorom, nagovaranjem, lažnim obećanjima, novcem i robom - ističu punoljetni ispitanici (Jandrić Nišević, 2017:85).

Rezultati kvalitativne analize navedene studije upućuju na podatak da maloljetnici uključeni u tržište droga u Republici Hrvatskoj nisu zabrinuti za posljedice svojeg djelovanja i konzumacije ilegalnih supstanci, a mnogi od njih smatraju i da je marihuana ljekovita. Navode da nemaju vlastita iskustva loših nuspojava, ali su čuli kako sintetski kanabinoidi izazivaju psihičke reakcije poput paranoje, halucinacija, nekontrolirane agresije ili autoagresije te razne zdravstvene tegobe poput gubitka vida, nekontroliranih trzaja tijela, epilepsije i smrti. Smatraju kako takve stvari doživljavaju oni koji su slabi ili psihički bolesni te se njima to ne može dogoditi. Ovakva percepcija svakako otvara prostor za brojne preventivne aktivnosti koje bi trebale sustavno organizirati sve relevantne državne institucije, ali i nevladin sektor.

Podaci dobiveni navedenim istraživanjem također ukazuju na činjenicu da maloljetnici koji češće konzumiraju više vrsta droga vrlo brzo postanu dio prodajnog lanca jer je to najjednostavniji način pribavljanja sredstava za drogu. Postanu sitni trgovci drogom, kuriri, a mogu sudjelovati i u drugim nelegalnim aktivnostima poput krađa, prostitucije, iznude. Nalaze se u lošoj poziciji unutar kriminalne organizacije jer „nisu ničiji“, odnosno iza njih ne stoje obitelji s „kriminalnim pedigreeom“. Velik je problem i dugovanje, jer se većina mladih koji ulaze u posao s drogom zadužuju, čime postaju taoci kriminalnih organizacija. Potencijalno uhićenje može predstavljati „test“ za maloljetnike uključene u lanac preprodaje droge jer se tada može provjeriti kako će tko reagirati i može li se na maloljetnika računati za ozbiljnije poslove (“... *da se vidi je li materijal za igru ili potrošna roba s ulice.*”) (Jandrić Nišević i sur., 2017:89). Maloljetnici koji pokažu svoju spretnost i odanost, vrlo često nakon nekog vremena organiziraju mrežu maloljetnika koji su još mlađi od njih te oni za njih preprodaju drogu. Ovakvi podaci ukazuju na opasnost vršnjačkog pritiska i otvaraju širok prostor za preventivno i tretmansko djelovanje, ali ukazuju i na nužnost što bolje i brže detekcije maloljetnika koji su već duboko u životnom stilu ovisnosti i kriminaliteta.

U kontekstu analize korisnika tržišta droga u Republici Hrvatskoj, svakako valja izdvojiti i istraživanje Herceg Pakšić i Pakšić (2020) o poznavanju i konzumaciji sintetičkih droga na populaciji osječkih srednjoškolaca, a koje ukazuje na znatnu izloženost i poznavanje tog tipa droga među mladom populacijom. Kada se uzme u obzir podatak da je upravo prodaja ovakvih droga na internetu u posljednjih godina u porastu (Marković, Rastović, 2020), opravdano je zaključiti da će u budućnosti sve više mladih konzumenata, osim u specijaliziranim trgovinama (gdje trenutačno najčešće nabavljaju) nabavljati te preprodavati ovakvu vrstu droge putem virtualnih tržišta. Rezultati istraživanja o uporabi sredstava ovisnosti na općoj populaciji iz

2015. i 2016. godine ukazuju na činjenicu da se vrlo rano počinje eksperimentirati s novim psihoaktivnim tvarima, u prosjeku već od petnaeste godine života (Zrilić, 2016). Ove podatke svakako valja imati na umu kod osmišljavanja preventivnih intervencija koje bi trebale ciljati na mlađu dob i imati na umu sve veći utjecaj virtualnih tržišta na sudjelovanje maloljetnika na tržištu droge.

Bitno je naglasiti da je većina maloljetnih osoba uključenih u tržište droga u Republici Hrvatskoj uhićena radi posjedovanja droge za osobnu uporabu bez namjere daljnje prodaje. Navedena činjenica ukazuje na veliku važnost upravo ove prve intervencije, odnosno prvog susreta maloljetnika s kazneno represivnim sustavom, a u svrhu pravodobnog sprječavanja da od korisnika postanu dio distributivnog lanca preprodaje droge. Naime, izmjenama Zakona o suzbijanju zlorabe droga (NN, 39/2019.), a s ciljem usklađivanja s Prekršajnim zakonom, razdvojene su vrste zaštitnih mjera koje se mogu izreći počiniteljima prekršaja ovisno o tome je li prekršitelj ovisnik ili povremeni uzimatelj droge. Konkretno, ako je počinitelj prekršaja povremeni uzimatelj droge može se uz novčanu kaznu ili kaznu zatvora do 90 dana izreći zaštitna mjera obveznog psihosocijalnog tretmana. Na se taj način pokušava pravovremenim uključivanjem u psihosocijalni tretman, posebice maloljetnika, spriječiti da od povremenih konzumenata droga postanu ovisnici i tako, kako je već navedeno, postanu dio lanca preprodaje droge.

Napominjemo da Zakon o suzbijanju zlorabe droga (NN, 39/2019.) ne razlikuje sankcije prema maloljetnim i punoljetnim počiniteljima, već se na maloljetnike primjenjuje Prekršajni zakon (NN, 118/2018.) te Zakon o sudovima za mladež (NN, 56/2015.).

Prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo (Pavić Šimetin, 2019), porast maloljetnih osoba liječenih od ovisnosti o psihoaktivnim drogama porastao je sa 12 % u 2018. godini na 16 % u 2019. godini, a smatra se da će se trend porasta nastaviti i u idućim godinama. Osim toga, primjetan je i rast broja maloljetnika koji sve više konzumiraju amfetamine.

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Analiza znanstvene i stručne literature o ulozi maloljetnika na tržištu droga pružila je zasigurno nove spoznaje o ovom rastućem i zabrinjavajućem fenomenu, ali i otvorila nova istraživačka pitanja, osobito u kontekstu dodatnih istraživanja stavova maloljetnika o vlastitoj konzumaciji droge i sudjelovanju na tržištu droga te načina prevencije kroz razvoj različitih modaliteta preventivnih programa, a imajući na umu njihovu percepciju tržišta droga. Nedostatak literature na području Republike Hrvatske samo svjedoči o nužnosti istraživanja ove problematike.

Također je važno istaknuti potrebu za jačom suradnjom institucija čiji rad obuhvaća prevenciju zlorabe ilegalnih droga. Kako je vidljivo iz rezultata studija provedenih u Republici Hrvatskoj, potrebno je veću pozornost usmjeriti prema problematici konzumiranja i eksperimentiranja s drogama u populaciji maloljetnika, kroz edukacije o štetnosti konzumiranja, ali i kroz identificiranje rizičnih čimbenika koji mogu dovesti do početka eksperimentiranja s ilegalnim drogama. Važno je napomenuti kako u proces edukacije svakako treba uključiti i roditelje kako bi na vrijeme prepoznali moguće probleme vezano uz eksperimentiranje ili konzumiranje ilegalnih droga, no, bitno je naglasiti i potrebu razvijanja aktivnosti koje potiču otpornost djece i mladih, ali i obitelji - kako bi se smanjio štetan utjecaj okolinskih čimbenika i time smanjila vjerojatnost eksperimentiranja i/ili konzumiranja ilegalnih droga. Osim toga,

bilo bi poželjno istražiti i „žensku perspektivu“ strukture i dinamike tržišta droga u Republici Hrvatskoj s obzirom na to da se u rezultatima studija navedenih u radu često spominju i maloljetne djevojke kao sudionici tržišta te njihova uloga u nekim aspektima sekundarnog kriminaliteta kao što je, primjerice, prostitucija. Analiza literature također ukazuje i na trend sve veće uporabe novih psihoaktivnih droga u skupini maloljetnika te uključivanje u tržište droga preko društvenih mreža i drugih oblika virtualnih tržišta - što svakako pred stručnjake stavlja novi izazov i zahtijeva interdisciplinarni pristup ovom problemu.

Dodatno pitanje koje se nameće, a koje zahtijeva odgovoran pristup i stručnjaka i znanstvenika jest pitanje učinkovitosti politika suzbijanja zlouporabe droga u odnosu na djecu i mlade, pitanje učinkovitosti preventivnih programa namijenjenih djeci i mladima, kao i pitanje učinkovitosti intervencija za one mlade koji su aktivno uključeni u tržište droga. Važno je razumjeti kompleksnu ulogu djece i mladih u odnosu na tržište droga te povezati intervencije u sveobuhvatnu cjelinu:

- preventivne strategije koje će odvraćati djecu i mlade od zlouporabe sredstava ovisnosti u smislu kreiranja strukturiranih univerzalnih preventivnih programa u osnovnim školama, a koji bi se intenzivirali i specifičnije postavili prema srednjim školama te bili usmjereni na posebnosti razvojne dobi djece i mladih;
- intervencije za obitelji u riziku (primjerice jednoroditeljske obitelji, obitelji čiji je jedan roditelj na izdržavanju kazne zatvora ili na liječenju od ovisnosti, obitelji koje su u tretmanu Centra za socijalnu skrb), a koje u fokus ne stavljaju samo potrebe roditelja ovisnika, nego i potrebe djece i mladih;
- posebno osmišljeni preventivni i tretmanski programi za djecu u alternativnoj skrbi koja su u pojačanom riziku za uključivanje na tržište droga, bilo kao ovisnici ili kao preprodavači; voditi brigu o osmišljavanju specijaliziranih programa za maloljetnice, budući da znanstvena istraživanja pokazuju porast njihova uključivanja u tržište droga;
- intervencije za djecu i mlade koji imaju problema sa zlouporabom sredstava ovisnosti te su već postali aktivni sudionici na tržištu droga. Bilo bi važno poduprijeti i nastaviti širiti usluge terapijskih zajednica namijenjenih maloljetnicima budući da ih ima nedovoljno na području Republike Hrvatske. Potrebno je evaluirati rad terapijskih zajednica koje djeluju u Hrvatskoj i temeljem toga ponuditi model koji bi bilo moguće primijeniti u sustavu zdravstva, socijalne skrbi i pravosuđa; s obzirom na to da i problem zlouporabe droga, ali i rada s ovom osjetljivom skupinom mladih, podrazumijeva intenzivnu interdisciplinarnu suradnju.

Na području Republike Hrvatske svakako bi bilo važno dodatno istražiti i dostupnost te učinkovitost preventivnih programa namijenjenih maloljetnicima koji imaju problema sa zlouporabom droga ili/ i su registrirani kao počinitelji kaznenih djela povezanih sa zlouporabom sredstava ovisnosti. Pritom je važno utvrditi sljedeće: koji su ključni elementi ovakvih programa (ciljevi, način rada, trajanje, teorijska utemeljenost), u kojim se okruženjima nude (institucionalno, izvaninstitucionalno); u kojim sustavima (budući da se ovom populacijom maloljetnika često bave i sustav socijalne skrbi, zdravstva, pravosuđa i policije) te tko su njihovi provoditelji (javni sektor, civilni sektor). Takvi sustavni pokazatelji za Hrvatsku u odnosu na intervencije namijenjene ovoj populaciji maloljetnika, na žalost, u ovome trenutku, nisu dostupni.

Ono što je svakako važno istaknuti jest nužnost edukacije stručnjaka koji rade s djecom i mladima u sustavu obrazovanja, socijalne skrbi, zdravstva i pravosuđa. Osmišljavanje i provođenje specijaliziranih i strukturiranih edukacija za rad s maloljetnicima koji su uključeni u tržište droga ili su u riziku za uključivanje - svakako bi pomoglo u detektiranju i prevenciji predmetnog fenomena. Jednako tako, trebalo bi inzistirati na sveobuhvatnom pristupu ovoj problematici te djelovati brzo, povezano i kroz različite sustave, a u rješavanje problema uključiti osim maloljetnika i sve važne odrasle osobe u njihovim životima (roditelje, skrbnike, odgajatelje, nastavnike).

Uloga se maloljetnika u kontekstu tržišta droga i u Hrvatskoj, jednako kao i u svijetu, promatra i istražuje, više sporadično i rubno, nego sustavno i ciljano, te bi na tom području svakako trebalo potaknuti inovativna kriminološka istraživanja koja bi na aktivniji način uključivala i same maloljetnike koji se nalaze u okruženju tržišta droga, kao suradnike u planiranju i provedbi istraživanja - budući da je poznato da je istraživačima ponekad problem doći do sudionika i ući u ovaj milje te dobiti kvalitetne podatke.

LITERATURA

1. Altschuler, D. M., Brounstein, P. J. (1991). *Patterns of Drug Use, Drug Trafficking, and Other Delinquency Among Inner-City Adolescent Males in Washington, D.C.* *Criminology*, 29(2), 589-622.
2. Barrett, D. (2015). *The Impact of Drug Policies on Children and Young People*. Open Society Foundation. New York.
3. Baron, S. W. (2004). *General Strain, Street Youth and Crime: A Test of Agnew's Revised Theory*. *Criminology*, 42, 457- 484.
4. Baron, S.W. (1999). *Street Youths and Substance Use The Role of Background, Street Lifestyle, and Economic Factors*. *Youth & Society*, 31(1), 3-26.
5. Barratt, M. J., Lenton, S., Allen, M. (2013). *Internet content regulation, public drug websites and the growth in hidden Internet services*. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 20, 195-202.
6. Bellair, P.E., Roscigno, V.J. (2000). *Local Labor-Market Opportunity and Adolescent Delinquency*. *Social Forces*, 78 (4), 1509-1538.
7. Blumstein, A. (1996). *Youth Violence, Guns and the Illicit-Drug Industry*. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 86 (1), 10-36.
8. Bouchard, M., Nguyen, H. (2010). *Is It Who You Know, or How Many That Counts? Criminal Networks and Cost Avoidance in a Sample of Young Offenders*. *Justice Quarterly*, 27 (1), 130-158.
9. Boys, A., Marsden, J., Strang, J. (2001). *Understanding reasons for drug use amongst young people: a functional perspective*. *Health Education Research*, 16 (4), 457-469.
10. Butorac, K., Rogar, A. (2002). *Neformalna i formalna socijalna kontrola u domeni Centra za prevenciju ovisnosti*. *Kriminologija i socijalna integracija*, 10(2), 119-128.
11. Coomber, R., Moyle, L. (2013). *Beyond drug dealing: developing and extending the concept of "social supply" of illicit drugs to "minimally commercial supply"*. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 21, 157-164.

12. Dembo, R., Williams, L., Wothke, W., Schmeidler, J., Getreu, A., Berry, E., Wish, E.D., Christensen, C. (1990). *The Relationship Between Cocaine Use, Drug Sales, and Other Delinquency Among a Cohort of High-Risk Youths Over Time*. U: De La Rosa, M., Lambert, E.Y., Gropper, B. (urednici). *Drugs, Alcohol, and Crime Research on Drugs and Violence: Causes, Correlates, and Consequences*. Washington: National Institute on Drug Abuse, 112-135.
13. EMCDDA (2011). *Survey results: youth attitudes to drugs*. https://www.emcdda.europa.eu/news/2011/fs-5_en - 19.02.2020.
14. EMCDDA (2016). *Europsko izvješće o drogama 2015: Trendovi i razvoj*. Luksemburg: Ured za publikacije Europske unije.
15. EMCDDA (2020). *Europsko izvješće o drogama 2019: Trendovi i razvoj*. Luksemburg: Ured za publikacije Europske unije.
16. Fagan, J. (1989). *The social organization of drug use and drug dealing among urban gangs*. *Criminology*, 27(4), 633-670.
17. Fagan, J., Chin, K. (1990). *Violence as Regulation and Social Control in the Distribution of Crack*. U: De La Rosa, M., Lambert, E.Y., Gropper, B. (urednici), *Drugs, Alcohol, and Crime Research on Drugs and Violence: Causes, Correlates, and Consequences*. Washington: National Institute on Drug Abuse, 8-43.
18. Feigelman, S., Stanton, B.F., Ricardo, I. (1993). *Perceptions of Drug Selling and Drug Use among Urban Youths*. *The Journal of Early Adolescence*, 13(3), 267-284.
19. Gossner, D., Wormith, J.S. (2007). *The Prediction of Recidivism Among Young Offenders in Saskatchewan*. *The Canadian Journal of Police & Security Services*, 5 (1/2), 70-82.
20. Hagedorn, J. M. (1994). *Homeboys, Dope Fiends, Legits, And New Jacks*. *Criminology*, 32(4), 197-219.
21. Herceg Pakšić, B., Pakšić, I. (2020). *Izloženost mladih novim vrstama droga i izazovi prikladne pravne reakcije*. *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, XI (1), 63-78.
22. Hoge, R.D., Guerra, N.G., Boxer, B. (2008). *Treating Juvenile Offenders*. The Guilford Press, New York, London.
23. Ivandić Zimić, J. (2011). *Žene ovisnice – razlike u obilježjima obitelji i obilježjima psihosocijalnog razvoja između žena i muškaraca ovisnika o drogama*. *Kriminologija i socijalna integracija*, 19(2), 57-71.
24. Ivandić Zimić, J., Mikulić, S. (2010). *Kaznena politika i prevencija ovisnosti o drogama među mladima*. *Kriminologija i socijalna integracija*, 18(2), 63-76.
25. Ivandić Zimić, J. (2010). *Obiteljski rizični činitelji pojave ovisnosti o drogama*. Doktorska disertacija. Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.
26. Jandrić Nišević, A., Doležal, D., Maračić, D., Novak, T., Šuljak, B. (2016). *Izvješće o projektu „Istraživanje tržišta droga u Republici Hrvatskoj – uloga sekundarnog kriminaliteta“*. Zagreb: Ured za suzbijanje zlouporabe droga Vlade Republike Hrvatske.
27. Kilmer, B., Hoorens, S. (2010). *Understanding illicit drug markets, supply- reduction efforts, and drug-related crime in the European Union*. *European Commission*. DG Justice, Freedom and Security. RAND Europe.
28. Kuzman, M. (2009). *Adolescencija, adolescenti i zaštita zdravlja*. *Medicus*, 18 (2), 155.-172.
29. Lacković-Grgin, K. (2006). *Psihologija adolescencije*. Naklada Slap, Jastrebarsko.
30. Little, M., Steinberg, L. (2006). *Psychosocial Correlates of Adolescent Drug Dealing in the Inner City. Potential Roles of Opportunity, Conventional Commitments, and Maturity*. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 43(4), 357-386.

31. Loeber, R., Farrington, D.P. (2000). *Young children who commit crime: Epidemiology, developmental origins, risk factors, early interventions, and policy implications*. *Development and Psychopathology*, 12(3), 737-762.
32. Ljubin-Golub, T., Vrselja, I., Pandžić, M. (2017). *The Contribution of Sensation Seeking and the Big Five Personality Factors to Different Types of Delinquency*. *Criminal justice and behavior*, 44(11), 1518-1536.
33. MacDonald, R. (2002). *Crossing the Rubicon: youth transitions, poverty, drugs and social exclusion*. *International Journal of Drug Policy*, 13(1), 27-38.
34. Marković, D., Rastovć, D. (2020). *Tržište droga – utjecaj sintetskih kanabinoida i drugih novih psihoaktivnih tvari na trenutačno stanje*. *Policija i sigurnost*, 29 (3), 297-312.
35. May, T., Hough, M. (2004). *Drug markets and distribution systems*. *Addiction Research & Theory*, 12(6), 549-563.
36. McCarthy, B., Hagan, J. (2001). *When crime pays: capital, competence, and criminal success*. *Social Forces*, 79 (3), 1035-1060.
37. Mihić, J., Musić, T., Bašić, J. (2013). *Obiteljski rizični i zaštitni čimbenici kod mladih nekonzumenata i konzumenata sredstava ovisnosti*. *Kriminologija i socijalna integracija*, 21(1), 65-79.
38. Moffitt, T., Caspi, A., Rutter, M., Silva, A.P. (2001). *Sex Differences in Antisocial Behaviour - Conduct Disorders, Delinquency, and Violence in the Dunedin Longitudinal Study*. Cambridge University Press.
39. Moffitt, T.E., Caspi, A., Harrington, H., Milne, B.J. (2002). *Males on the life-course-persistent and adolescence-limited antisocial pathways: Follow-up at age 26 years*. *Development and Psychopathology*, 14 (1), 179-207.
40. Morselli, C. (2001). *Structuring Mr. Nice: entrepreneurial opportunities and brokerage positioning in the cannabis trade*. *Crime, Law and Social Change*, 35 (3), 203-244.
41. Orban, M., Glavak Tkalić, R. (2006). *Zlouporaba sredstava ovisnosti među adolescentima*. Zagreb: Zavod za javno zdravstvo Grada Zagreba.
42. Pavić Šimetin, I. (2019). *Maloljetnici i psihoaktivna sredstva*. https://www.hzjz.hr/wpcontent/uploads/2019/06/maloljetnici_psihoaktivna_sredstva_Pavic_Simetin.pdf - 06.03.2021.
43. Prekršajni zakon. *Narodne novine*, 118/18.
44. Rolles, S., Murkin, G., Powell, M., Kushlick, D. (2015). *The War on Drugs: Harming, not protecting, young people. Count the Costs*. <https://transformdrugs.org/assets/files/PDFs/count-the-costs-children-and-young-people.pdf> - 06.02.2021.
45. Rosenfeld, R., White, H. R., Esbensen, F. A. (2012). *Special Categories of Serious and Violent Offenders: Drug Dealers, Gang Members, Homicide Offenders, and Sex Offenders*. U: Loeber, R., Farrington, D.P. (urednici.). *From Juvenile Delinquency to Adult Crime: Criminal Careers*. Oxford University Press, 256-289.
46. Sakoman, S. (2000). *Substance abuse in the Republic of Croatia and National program for drug control*. *Croatian Medical Journal*, 41, 270-286.
47. Sakoman, S., Brajša-Žganec, A., Glavak, R. (2002). *Indikatori ranog prepoznavanja visokorizične populacije hrvatske mladeži u odnosu na zlouporabu sredstava ovisnosti*. *Društvena istraživanja*, 11 (2-3), 291-310.
48. Sakoman, S., Raboteg-Šarić, Z., Kuzman, M. (2002). *Raširenost zlouporabe sredstava ovisnosti među hrvatskim srednjoškolicima*. *Društvena istraživanja*. 11 (2-3), 311-334.
49. Seffrin, P.M., Domahidi, B.I. (2014). *The Drugs–Violence Nexus A Systematic Comparison of Adolescent Drug Dealers and Drug Users*. *Journal of Drug Issues*, 44(4), 394-413.

50. Shook, J.J., Vaughn, M., Goodkind, S., Johnson, H. (2011). *An empirical portrait of youthful offenders who sell drugs*. Journal of Criminal Justice, 39 (3), 224-231.
51. Shook, J.J., Vaughn, M.G., Salas-Wright, C.P. (2013). *Exploring the Variation in Drug Selling Among Adolescents in the United States*. Journal of Criminal Justice. 41(6), 365-374.
52. Squeglia, L.M., Jacobz, J., Tapert, S.F. (2009). *The Influence of Substance Use on Adolescent Brain Development*. Clin EEG Neurosci, 40(1), 31-38.
53. Stanton, B., Galbraith, J. (1994). *Drug Trafficking Among African-American Early Adolescents: Prevalence, Consequences, and Associated Behaviors and Beliefs*. Pediatrics, 93(6), 1039-1043.
54. Tewksbury, R., Mustaine, E.E., (1998). *Lifestyles of The Wheelers and Dealers: Drug Dealing Among American College Students*. Journal of Crime and Justice, 21(2), 37-56.
55. Topalli, V., Wright, R., Fornango, R. (2002). *Drug dealers, robbery and retaliation: vulnerability, deterrence and the contagion of violence*. British Journal of Criminology, 42 (2), 337-351.
56. Van Hout, M. C., Bingham, T. (2013). *Surfing the Silk Road: a study of users' experiences*. International Journal of Drug Policy, 24 (6), 524-529.
57. Van Kammen, W.B., Loeber, R. (1994). *Are Fluctuations in Delinquent Activities Related to the Onset and Offset in Juvenile Illegal Drug Use and Drug Dealing?* Journal of Drug Issues, 24 (1), 9-24.
58. Warner, J., Weber, T., Albanes, R. (1999). *"Girls Are Retarded When They're Stoned." Marijuana and the Construction of Gender Roles Among Adolescent Females*. Sex Roles, 40(1-2), 25-43.
59. Watts, D.W., Wright, L.S. (1990). *The Drug Use-Violent Delinquency Link Among Adolescent Mexican Americans*. U: De La Rosa, M., Lambert, E.Y., Gropper, B. (urednici). Drugs, Alcohol, and Crime Research on Drugs and Violence: Causes, Correlates, and Consequences. Washington: National Institute on Drug Abuse, 136-159.
60. Wilson, N., Rolleston, R. (2004). *A risk-need profile using four measures for youth offenders incarcerated in young offender units*. Department of Corrections Research, New Zealand.
61. Ying, W., Stanton, B.F., Li, X., Galbraith, J., Cole, M.L. (2005). *Protection Motivation Theory and Adolescent Drug Trafficking: Relationship Between Health Motivation and Longitudinal Risk Involvement*. Journal of Pediatric Psychology, 30 (2), 127-137.
62. Zakon o sudovima za mladež, Narodne novine, 84/11., 143/12., 148/13., 56/15.
63. Zakon o suzbijanju zlouporabe droga, Narodne novine, 39/19.
64. Zrilić, M. (2016). *Sintetske droge: Nove psihoaktivne supstance u rukama djece*. Zbornik radova za medicinske sestre. Split: Hrvatska proljetna psihijatrijska škola, 86-90.

Summary

Anita Jandrić Nišević, Ivana Borić, Željko Petković

Juveniles in the drug market

The role of juveniles in the drug market is certainly a phenomenon that deserves much more attention of scientists who study the structure and dynamics of the drug market, since their participation in the drug market significantly contributes to market development and dynamics and becomes a great socio-pathological problem. Adolescence is considered a period of more intense engagement in risky behaviors, which can ultimately result in long-term side effects. The main focus of this scientific research on the drug market is on the prevalence of drug use among children and juveniles, but there are only a few studies that focus on children and young people as active participants in this market.

The aim of this paper is to investigate the role and ways of participation of young people in the drug market in order to design preventive activities at different levels and taking into account the importance of an interdisciplinary approach to this issue. The results of the analysis of scientific and professional literature indicate the increasing consumption of new psychoactive substances among juveniles and the significant role that they have in the drug market in the context of drug trafficking in virtual/online markets. The question of the effectiveness of policies to combat drug abuse in relation to children and youth is also raised, as well as the question of the effectiveness of prevention programs and interventions intended for this group.

Keywords: juveniles, drug market, risk factors.